
BĂILE HERCULANE. INSCRIPȚII ȘI PLĂCI MEMORIALE DIN SECOLUL AL XIX-LEA

Oliver Velescu

Abstract

Băile Herculane, inscriptions and memorial plaques in the 19th century

Băile Herculane is well known for its Roman inscriptions since the 18th century. Less known are the inscriptions dating back from the time of the flowering of the locality as a spa, during the 19th century. These are written in Latin or Hungarian and evoke the visits of royalty or other significant events and personalities of the empire and therefore, many of them have fallen victims of the communist regime.

This paper identifies and comments these inscriptions that were transcribed in a monograph-guide printed in 1905, focusing valuable documentary sources.

Keywords: Băile Herculane, inscriptions, 19th century, spa

Fig. 1 - Hotel "Ferenczudvar", ulterior "Severin", actual "Apollo" și Pavilionul III / "Ferenczudvar" Hotel, then "Severin", currently "Apollo" and Pavilion III. Foto O. Velescu , c. 1960

Fig. 2 - Hotel „Ferencz-Josef udvar”, ulterior „Ferdinand” / „Ferencz-Josef udvar” Hotel, then „Ferdinand” Foto O. Velescu, c. 1960

Băile Herculane, localitate bine cunoscută încă din secolul al XVIII-lea pentru inscripțiile votive din epoca romană, ele fiind publicate de Francesco Grisellini în 1780¹ și apoi reluate în cunoscuta culegere a lui Mommsen dar și în alte publicații privitoare la epoca romană în Dacia.

Dar la Herculane se păstrează (sau s-au păstrat) inscripții și plăci memoriale din epoca medievală, fixate pe diferite clădiri din stațiune, evocatoare de personalități și momente istorice petrecute în stațiune. Soarta acestor inscripții nu a fost întotdeauna din cea mai bună. Textele lor, fiind în limba latină sau maghiară, evocau pe împărații habsburgici și regi, ele devenind „victime” ale curentelor naționaliste și antimonarhice care au dominat istoria secolului XX.

Importanța inscripțiilor și calitatea lor de izvoare istorice, de documente, a fost întotdeauna subliniată de savanții istorici de pretutindeni, ele fiind culese în corpusuri de inscripții. Este adevărat că atenția a fost îndreptată în special către inscripțiile antice și medievale. Celor din epoca modernă li s-a dat mai puțină importanță, deși în perspectiva istoriei ele devin tot așa de valoroase, mai ales că multe s-au pierdut în condițiile politice sus arătate.

Textele transcrise în continuare au fost publicate într-o monografie-ghid turistic al Băilor Herculane apărută în 1905, scrisă fiind de medicul

¹ Fr. Grisellini (1717-1787), *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, traducere, Edit. Facla, 1984.

militar dr, Pártos Sandor² (azi, o raritate bibliografică).
1.1817 octombrie 1:

**FRANCISCUS AUSTRIÆ IMPERATOR
HUNGARIÆ BOH. LOMB VENET.LOD
ET ILLIR.REX
CUM AUGUSTA CONIUGE CAROLINA
ITINERE FAVSTISSIMO IMPERII PROVINCIAS
PERLUSTRANS
INSIGNES ANTIQA SALUBRIUM
AQARUM LAUDE
THERMAS HERCULANAS AD MEDIAM
INVISIT
DIE 1 OCTB. MDCCCXVII**

Placa memorială a fost fixată pe aripa de sud a clădirii numită „Ferenczudvar” („udvar” = curte cu înțeleș de curie a împăratului Francisc I-ul) numită ulterior „Hotel Severin” și Pavilionul III. (Fig. 1)

Inscripția consacră popasul făcut de împăratului Francisc I-ul la Herculane în timpul binecunoscutei sale vizite în Banat și Transilvania. Atunci s-a hotărât ca stațiunea să primească numele de „Băile Herculane”, după denumirea sa antică „Ad aquas Herculi sacras”.

2. 1852 iulie 19:

**FRANCISCUS IOSEFUS PRIMUS
AUSTRIÆ IMPERATOR
PROVINCIAS IMPERII PERLUSTRANS
ANTIQUISSIMAS HAS THERMAS
CLEMENTISSIME INSPICERE
DIGNATUS EST
DIE XIX IULII MDCCCLII**

Placă memorială așezată în amintirea vizitei pe care a făcut-o la Băile Herculane împăratul Francisc-Iosif. A fost așezată pe clădirea care-i purta numele, „Ferencz - Jozsef udvar”, ulterior „Hotelul Ferdinand” și Pavilionul II. (Fig. 2)

Însemnătatea acestei vizite constă în faptul că începând de la anul sus menționat, stațiunea a luat o dezvoltare deosebită sub conducerea lui Tatarczy Karoly care a preluat antrepriza băilor de la autoritățile militare.

² dr. Pártos Sándor, *Herkulesfürdő es gyógyforásai Kalauz orvosok és fürdővendég részere*, Budapest 1905. (*Băile Herculane și izvoarele sale tămăduitoare. Ghid pentru folosul medicilor și oaspeților băilor*)

Fig. 3 - Băile „de Sulf”, ulterior “Neptun” / “Sulfur” Baths, then “Neptun”. Carte poștală

3. 1886:

**FERENCZ JOZSEF
KIRALY
URAKOLDÁSA
BOROSJENŐI TISZA KÁLMAN
MINISZTERELNŐSÉGE
SZAPARI GYULA GROF
PÉNZUGYMINISZTERSÉGE
BUZETZKI PÁL
MINISZTERI TANÁCSOS
KEZELÉSE ALATT
EPÜLT EZEN FÜRDŐHÁZ
ALPÁR IGNCZ
BUDAPESTI EPÍTÉS
TERVE ES VEZETÉSE SZERINT
1883 - 1886**

Traducere: În timpul domniei regelui Francisc-Iosif, a lui Tisza Kalman de Chișineu Criș, prim ministru, a contelui Szapary Iuliu, ministrul finanțelor și sub administrația lui Buzetzki Paul, consilier ministerial s-a clădit acest stabiliment balnear după proiectul și conducerea lui Alpar Ignațiu arhitect din Budapesta 1883-1886).

Fig. 4 - Băile „de Sulf”, ulterior “Neptun”- fântâna arteziană / “Sulfur” Baths, then “Neptun” – the fountain. Foto A. Stroe, 2001

Clădirea „Băile de Sulf” cum este îndeobște cunoscut acest stabiliment balnear are o valoare artistică deosebită, putând fi considerată o capodoperă a stilului eclectic. (Fig. 3) Arhitectul Ignațiu Alpar (1855 – 1928) este recunoscut a fi unul din clasicii arhitecturii ungare. Lui i se datorează, în Transilvania clădirile primăriilor din Sighișoara, Cluj și Deva și bisericile reformate din Sighișoara și Brașov (demolată în 1964). El este și autorul renumitei replici a Castelului de la Hunedoara construită în parcul expozițional din Budapesta (1896).

Tisza Kalman (830 – 1902) a fost prim ministru al Ungariei între anii 1875 – 1887, iar Szapari Iuliu (1832 – 1905) ministru de finanțe între 1875 – 1889 și prim ministru (1890 – 1892).

4. 1886:

**E FŰRDŐHÁZ GYOGYVIZE
ZSIGMONDI VILMOS
ORSZ. KÉPVISELŐ ES BÁNATANACSOS
UTMUTÁSA SZERINT FURT ARTÉZI
KUTBOL NYERTIC
AZ ÉPIKEZŐT
SZILARD ISTVAN
KIRÁLY MÉRNŐK**

**ELLE ÓRIZTE
ES
TATARCZY KÁROLY
HERKULES FÚRDÓI FŐBERLO
VALAMINT
ZELLERIN MÁTYÁS
BUDAPESTI GYÁROS
VÉGESZTE**

Traducere: „Această apă tămăduitoare din acest stabiliment balnear a fost captată prin forarea fântânii arteziene prin grija lui Wiliam Zsigmondi, deputat. Construcția a fost supravegheată de Ștefan Szilard inginer regal și de Carol Tatarczy administratorul principal al Băilor Herculane (+1889). Lucrarea a fost supravegheată de industriașul din Budapesta Matei Zellerin”.

Fântâna arteziană la care se referă inscripția este instalată în holul central al „Băilor de Sulf”. (Fig. 4) Ea a fost proiectată de arhitectul întregului ansamblu arhitectural sus amintit, Ignațiu Alpar. Fântâna este placată cu ceramică produsă în cunoscuta manufactura Zsolnay. Holul central este pictat. (nu s-a găsit numele pictorului decorator). Decorația este lucrată de pietrarul Moruzzi Ignacio care a lucrat și la Vila Elisabeta și la Hotelul Ferdinand.

Fig. 5 - Vila "Tatarczy", ulterior "Elisabeta", azi Casa de Cultură / "Tatarczy" Villa, then "Elisabeta", currently Cultural House. Carte poștală

5. 1887 martie 1:

**E HÁZBAN LAKOTT
ERZSÉBET KIRÁLYNÉ
Ő FELSÉGE
1887 MÁRCZIUS 1-TŐL APRIL.13-IG**

Traducere: *În această casă a locuit Înălțimea Sa regina Elisabeta între 1 martie și 13 aprilie 1887*

Inscripția o evocă pe împărăteasa Elisabeta a Austriei și regina Ungariei, (1837-1898), soția împăratului Francisc Ferdinand. Sub numele ei de alint Sissi a fost o personalitate foarte populară și mult prețuită pentru frumusețea ei. Având o sănătate șubredă – se pare un TBC – a trecut prin multe stațiuni balneare ale Europei. Regina Sissi a avut un sfârșit tragic, fiind asasinată la 10 aprilie 1898 pe peronul gării din Geneva, în Elveția.

La Herculane a locuit în vila lui Tatarczi, administratorul băilor iar din 1887 poartă numele de vila Elisabeta sau Sissi. Clădirea a fost construită de marele arhitect vienez Wilhelm v. Doderer (1825-1900) participant și la construcția castelului Peleş din Sinaia în 1873. Lui i se atribuie și alte construcții din Băile Herculane.

Vila a devenit ulterior Casa de Cultură a stațiunii. (Fig. 5)

6. 1887 aprilie 4:

**ITT LAKOT
I KÁROLY
ROMÁNIA KIRÁLYA
1887 APRIL 4-É**

Traducere: *„Aici a locuit Carol I-ul regele României 4 aprilie 1887”*

Placa memorială fixată pe clădirea hotelului Ferdinand (pavilionul II) nu amintește și de întâlnirile protocolare avute cu împărăteasa Elisabeta aflată în același timp la Herculane.

7. 1896 septembrie 27:

**I FERN CZ JOZSEF
DICSŐSÉGESEN URALKODÓ KIRÁLYUNK Ő CS. ÉS KIR.FELSÉGÉNEK ES
FELSÉGES VENDÉGEINEK
I KAROLY ÉS I SÁNDOR
ROMÁNIA KIRÁLYÁNAK SZERBIA KIRÁLYÁNAK**

**A MAGYARORSZÁG FENNÁLLÁSKOR RENDEZETT ÜNNEPÉLYEK
SORÁN A DUNAI VASKAPU-CSATORNA MEGNYITVA ALKALMÁVAL
1896 ÉVI SZEPTEMBER HO 27-ÉN
HERKULESFÜRDŐN TETT LEGMAGASABB LÁTOGATÁSA
EMLÉKÉRE.**

*Traducere: „Francisc Iosif gloriosul nostru domnitor și rege și oaspeții
săi maiestățile lor Carol I-ul și Alexandru I-ul, rege al Serbiei”.*

În seria manifestărilor hotărâte pentru sărbătorirea mileniului de existență a Ungariei, cu prilejul deschiderii canalului pe Dunăre la Porțile de Fier, în amintirea întâlnirii la Băile Herculane s-a așezat ”această placă” pentru a putea fi văzută de la cea mai mare înălțime la 27 septembrie 1896”. Placa memorială a fost fixată pe o navigatiei pe Dunăre, pe o stâncă în fața uzinei electricei a stațiunii.

La acest important eveniment la care au participat toți demnitarii din cele trei țări, placa memorială s-a dorit să fie o afirmare a rolului conducător pe care a dorit Austro-Ungaria în problema controlului navigației pe Dunăre.